

A beszélői szándékok és a szintaktikai szerkezetek viszonya a függő beszédben

A *hogy*-os mondatok kérdéséhez pragmatikai aspektusból

1. A függő beszéd a nyelvészeti leírásokban

Írásom az idézés hagyományosan elkülönített kétféle (*oratio recta* és *oratio obliqua*) megjelenésmódja közül az utóbbival, a magyar nyelvészetben függő beszédnek nevezett változattal foglalkozik pragmatikai aspektusból. E két fő idézéstípuson kívül ma már ismerjük a szabad függő beszéd fogalmát (Murvai 1980; Kocsány 1996; Tátrai 2011: 153–70; Kiefer 2016), sőt Balázs Géza (2013) Caccionéhoz hasonlóan (Caccione 2006) elkülöníti a szabad egyenes idézetet is. A típusbővülések ellenére az idézés alapkategóriáinak továbbra is az egyenes és függő beszéd tekinthető. A szakirodalom figyelme is rájuk irányul, ezért feldolgozottságuk elég nagyfokúnak mondható: szinte minden nyelvleírásnak, a legjelentősebb irányzatoknak felkeltették az érdeklődését (a filozófiát vagy a stilisztikai kutatásokat nem említve). Csak az utóbbi évtizedek munkáiból kiemelve néhányat: az idézetek nyelvi alakulását végigkövették történeti aspektusból (Dömötör 2002; Haader 2005; Gallasy 2005); tárgya a szövegnyelvészetnek (Murvai 1980; Kocsány 1996; Tátrai 2002); hasznos adalékokkal szolgál az idézéssel kapcsolatban a funkcionális nyelvészet, így Hadrovics Lászlónak a témámhoz közvetlenül köthető mondattana (Hadrovics 1969), Nyomárkay Istvánnak egy igetípus szintaktikai viselkedését taglaló dolgozata (Nyomárkay 1973) vagy Molnár Ilona ugyancsak funkcionálisnak mondható elemzése (Molnár 1977, 1985); a generatív nyelvészet pedig a szintaktikai felépítésük leírásával járult hozzá a leírásukhoz (Kenesei 1992; É. Kiss 2003). Nem szabad megfeledkezni a leíró grammatikákról sem, hiszen a függő beszéd természetéből adódóan nemcsak a formai jegyeikről, de használatukról is sok fontos állítást fogalmaztak meg (Rácz 1971; Haader 2000). De születtek kognitív szempontú dolgozatok is: Csontos–Tátrai 2008; Csontos 2012, 2016; Kugler 2017. A különféle megközelítések összefoglalását Molnár Katalin szakdolgozatában olvashatjuk (Molnár 2018).

2. A választott megközelítésmódról: a függő beszéd a pragmatikai vizsgálatokban

Abban egyetért a szakirodalom, hogy az idézés kutatásához új szempontokat és ezzel együtt új kutatási kérdéseket a főként a nyolcvanas-kilencvenes évektől

megjelenő pragmatikai ihletésű írások hoztak (a külföldi, kevésbé idézett munkák közül néhány: Larson–Segal 1995; Cappelen–Lepore 1997a, 1997b; Recanati 2000; Caccione 2006; Holt 1996, 2009; Włodarczyk 2006; Capone 2010; Wieland 2010). A teljesség kedvéért hozzá kell tennem, hogy a pragmatika érdeklődését akár jóval korábbra is datálhatjuk, hiszen Austin igencsak kiemelt szerepet szánt az idézési tevékenységnek, a VII. és a VIII. előadásokban is foglalkozik vele (Austin 1990: 93–112), elkülönítve az egyenes idézetet mint fatikus aktust az összetettebb rétikustól, a függő idézéstől, amikor is „az értelem és a jelentés (a megnevezés és a valamire vonatkoztatás) önmagukban alárendelt aktusok, melyeket a rétikus aktus végrehajtása közben végzünk” (Austin 1990: 104). Az utóbbi gondolatával a beszélői munka, a pragmatikai átalakítások későbbiekben fontossá váló tényére utal.

Ha össze kellene foglalnom az eddigi pragmatikai ihletésű dolgozatok főbb állításait, az alábbiakat emelném ki. Az idézés mibenlétét tekintve metareprezentáció (metarepresentation), a kognitív terminológia szerint újrakonstruálás (Csontos 2016). A metareprezentáció a nyelvfilozófiában, pszichológiában, művészetpszichológiában az agynak azon magasabb fokú képessége, amely lehetővé teszi, hogy egy valóságprezentációt újrareprezentáljon. Az idézések értelmezéséhez Recanati alkalmazza (2000), a témáról lásd még: Wilson 2000. Alapállítása szerint azok az entitások, amelyeket lehet mentálisan vagy nyelvileg reprezentálni, lényegében maguk is reprezentációk, ebből következően a metareprezentációnak kettős szerkezete van. Magyarra fordított mondatával – *A szerzők azt hiszik, hogy az emberek olvasnak könyveket* – illusztrálva ezt a struktúrát: a mondat tartalmaz egyfelől egy tárgyreprezentációt, jelen esetben az olvasó embereket, másfelől egy „meta”-részt, a szerzők hiteit. Szokásos idéző és idézett részként emlegetni őket, ezért ezekkel a terminusokkal én is élek. Recanati különböző tulajdonságokat rendel a metareprezentációhoz, amelyekből a most kiemelendő az, hogy (talán az angolból kiindulva) nem feltételez túl szoros kapcsolatot a kétféle reprezentációt magába foglaló mondatok között, de egy metareprezentációs mondatoperátort mindenképpen, ami az angolban a *that*.

Az idézést a pragmatika – kontextusközpontúságából fakadóan – nem izolált kijelentésként értelmezi, hanem határozott szociális faktorokkal rendelkező helyzetekben végbemenő cselekedetnek, amelynek végrehajtói ilyen-olyan célt követő, különféle kognitív műveleteket végző megnyilatkozók, de figyelmet fordít a közlési és az eredeti szituációk egyéb, helyi, időbeli stb. jegyeire is. A beszélő az idézett tartalmat vagy a saját, vagy egy másik nézőpontból tárja a hallgatója elé, mindeközben új jelentést hoz létre, kifejezi, hogy mit jelent szerinte, amit mondtak, miért mondták: értékkel, dicsér, elmarasztal, ironizál, humorizál, kiemel tényeket, másokat töröl, a tartalomba beleszövi a megidézett és jelenlegi helyzet viszonyát stb., így jön létre az idézés „kettős hang”-ja. Bakhtin hasonló tartalmú szavaival: „in real life people talk most about what others talk about – they transmit, recall, weigh and pass judgement on other people’s words, opinions, assertions, information; people are upset by others’ words, or agree with them, contest them, refer to them and so forth” (Bakhtin, 1981: 338; idézi Holt 2009: 191). Annak a ténynek a hangsúlyozásával, hogy az idézett tartalom általában

nem egyezik meg az eredeti közlésekkel – már csak az emberi memória végesége miatt sem –, a pragmatika számos kutató kérdést vet fel. Nem véletlenül szorgalmazza Hegedűs Rita is a pragmatikai nézőpont alkalmazását a függő beszéd leírásában (Hegedűs 2012: 16). Az idézésnek főként a narratív (a történetmondásban játszott, a történetet előrevivő) funkcióira összpontosító munkák a nézőpont szerveződésének mikéntjére, a referenciális központ fogalmára építenek (Csontos–Tátrai 2008), és a fő pragmatikai műveleteknek az adaptációt, a kontextualizációt, valamint a perspektivizációt tekintik (Tátrai 2011: 154–8). Az adaptáció felelős azért, hogy az előző diskurzus mely eleme kerül előtérbe, a kontextualizációval új kontextus jön létre, amelybe belekerülnek a régi elemei, a perspektivizáció pedig a nézőpont megválasztásával egyenlő. A bennünket most érdeklő közvetett idézésre például az ego-hic-nunc nézőpont jellemző, amikor is a tájékozódás központját a beszélő személye, helye, ideje adja (a témáról még: Csontos–Tátrai 2008: 67–73).

Az eredeti közléseken véghez vitt pragmatikai változtatások kapcsán feltehetjük azt a kérdést is, mit módosít a beszélő az idézés során: a propozicionális tartalmat vagy az illokúciós erőt, azaz a forrásszemély szándékát? Meggyőződésem, hogy mindkettőt. Néhány lehetőség a propozíció átalakítására Cappelen–Lepore (1997b: 282) alapján: kapcsolódó közléselem elhagyása (conjunction elimination): A: *Odamentem a pulthoz, és vettem egy szódát.* – B: *A azt mondta, hogy odament a pulthoz.* Módosítók elhagyása: (modifier eliminations): A: *Volt néhány finom szendvicsem vacsorára.* B: *A azt mondta, volt szendvicse vacsorára.* Módosítók bevezetése: modifier introduction: A: *Találkoztam egy lánnyal a bulin.* – B: *A azt mondta, találkozott egy csodás lánnyal a bulin.* Előfordul, hogy az idéző a következtetését foglalja az idézett tartalomba, így jött létre az alábbi, úgynevezett következtető indirekt idézés (inferential indirect report): A: *Nem buktattam meg egyetlen diákot sem.* – B: *A azt mondta, Mari is átment a vizsgán.* Előfordul, hogy az idéző tulajdonképpen az eredeti megnyilatkozás implikatúráját (szándékolt jelentését) adja vissza: A: *Kibirhatatlan fülledtség van.* – B: *A azt mondta, ki szeretné nyitni az ablakot.* Persze megteheti, hogy az illokúciós erőt alakítja át, jelen esetben például csökkenti: A: *Megkövetelem, hogy tartsák be az utasításaimat.* B: *A kéri, hogy tartsuk be az utasításait.*

A magyar pragmatikai megközelítésű írások közül a dolgozatomhoz legközelebb Kiefer Ferenc tanulmánya áll (2013), amely a direkt és az indirekt idézések strukturális sajátosságainak, valamint szemantikai, pragmatikai következményeiknek a leírására vállalkozik, feltárja azokat a módokat, ahogy az idézett beszédeselemény függhet a beszélői szándékoktól. Ő a két tagmondat sorrendjét előtérbe állítva keresi a feltett kérdéseire a választ, én pedig azokat az eseteket vontam a vizsgálatom körébe, amelyekben az idéző tagmondat megelőlegezi az idézetet, tehát következtetéseink nem keresztezik egymást, legfeljebb kiegészítik.

3. Problémafelvetés, vizsgálati módszer

Pragmatikai nézőpontomból adódóan az idézést interakciókban végbemenő, állító beszédcselekedetnek tekintem, amelynek során a beszélő nagyrészt a múltban elhangzott közléseket szerkeszt a jelen diskurzusába a szándékának, az érzelmi attitűdjének megfelelően, a hallgatókkal megosztható közös tudástól, befolyásolásuktól függően. Az idézés olvasatomban két részből áll. Az elsőben a beszélő vagy azt fejezi ki, hogy metareprezentációt fog végrehajtani, vagyis egy elhangzott megnyilatkozást fog a hallgatója elé tárni (*y azt mondtá*), esetleg a forráshelyzet valamely tényezőjét állítja a figyelem középpontjába (*régen mondtad; nem mondtad*), a másodikban pedig maga a reprezentáció, az idézett tartalom jelenik meg: *esik az eső*. A magyarban a kétféle megnyilatkozási egység összekötése az angolnál grammatikalizáltabb módon történik, mégpedig az *az* mutató névmás tárgyasetben (vagy az ige vonzatától függően más esetekben) lévő formájával és a *hogy* kötőszóval. Belső morfológiai kapcsoló elemnek tekintem a testes, valamint törölt utalószó által determinált tárgyas igealakat (1–2. mondatok).

- (1) János **azt mondtá, hogy** nem ér rá.
- (2) Mondom, **hogy** nem érek rá.

Ez a kétszintű, morfológiai-szintaktikai szerkesztettség azonban nem mondható általánosnak és kötelező érvényűnek. Ha végigtekintünk az alábbi mondatcsoportokon (3a–4f), a következők tűnnek a szemünkbe: az utalószó és a kötőszó legalább négyféle változatban jelenik meg bennük (l. 1. táblázat); az a konstrukció, amelyik az egyik csoportban értelmezhető megnyilatkozást eredményezett, a másikban kétségeset vagy agrammatikusat. (A mondatcsoportok a 4. és 5. fejezetekben tárgyalt kétféle szemantikai család ígét illusztrálja, a félkövérrel szedett elemek a kiemelt beszélői szándékot jelzik.)

- (3a) **Azt** mondtá János, **hogy** esik az eső.
- (3b) **Azt** mondtá János, esik az eső.
- (3c) **János** mondtá azt, **hogy** esik az eső.
- (3d) **Mondta** János, **hogy** esik az eső.
- (3e) *Mondta János, esik az eső.
- (4a) **Azt** hiszem, **hogy** nem hazudsz.
- (4b) **Azt** hiszem, nem hazudsz.
- (4c) **Hiszem**, **hogy** nem hazudsz.
- (4d) *Hiszem, nem hazudsz.
- (4e) *János hiszi, **hogy** hazudok.
- (4f) **Remélem**, eljön a barátom.

A miértekre adandó válaszok megtalálásához abból az alapvetésből indultam ki, hogy a beszélő a beszédcéljainak, a kifejezendő tartalomnak a függvényében választ a rendelkezésére álló négyféle szerkezet közül, következésképpen az egyes szintaktikai mintázatok és a beszélői szándékok, célok között összefüggés van.

Hasonlóképpen vélekedik Kugler Nóra is (2017: 824). Az általam kulcsfogalomnak tartott beszélői figyelemirányítás kétféleképpen valósulhat meg a közvetett idézés során: a megnyilatkozó az idéző egységben (hagyományosan a főmondatban) az idézendő tartalom eljövételére hívja fel a hallgató figyelmét, vagyis osztenzív magatartást tanúsít, és ehhez eszközként az utalószót használja. Az utalószó tehát pragmatikai szempontból nem „üres” elem, hanem az idézési cselekedet funkciójával, más szóval jelentéssel bíró összetevője, egyszerre figyelemirányító és az idézett tartalmat azonosító morféma (l. 5. mondat: *azt = ne késsünk*). Ezt támasztja alá, hogy ha megfordítanánk a tagmondatok (vagyis a funkciók) sorrendjét, a megelőlegező magatartás hiánya az utalószó törlésével járna együtt. Az 5. mondatnál maradvány: *Ne késsünk, üzente az idegenvezető*. Ez a gondolat az eltérő megközelítésekben mindig másként, de hasonló tartalommal jelenik meg. A figyelemirányítás második módja, ha magát az idézési cselekedetet állítja a középpontba a megnyilatkozó, ilyenkor az idézett tartalom kiegészítő, variabilis tagja a teljes szerkezetnek (6. mondat). Természetesen az eredeti kontextus egyéb faktora is hangsúlyozható mindkét esetben, de mivel ez a fókuszképzés általános szabályai szerint történik, nem tartozik szorosan a tárgyamhoz. Elemzésemben az idézés „meta”-részére összpontosítottam, és tudatosan törekedtem arra, hogy a *mond, kérdez, felel* szoros értelemben vett közlésigék körét a lehető legnagyobb mértékben kiszélesítsem. Nem térek ki viszont azokra (*újságol, hozzátesz* stb.), amelyek leginkább akkor vannak jelen, ha az idéző rész követi az idézett tartalmat, és azokra sem, amelyek egyenes idézést kívánnak (7–8. mondatok). Pontos feltérképezésük a jövő feladata lenne.

- (5) Az idegen vezető **azt** üzente, **ne késsünk**.
- (6) **Elmondtam**, hogy mi történt/hogy mit akarok.
- (7) *János azt újságolta, hogy sikerült a vizsgája.
- (8) Sikerült a vizsgám, újságolta János.

Az anyaggyűjtést a következőképpen végeztem: Hadrovics László (1969) és Molnár Ilona (1977) tágabb értelmezésű közlésige-felosztásait a szinonimaszótárak segítségével kiegészítettem, majd két fő szemantikai osztályba soroltam őket: közlésigék, mentális, lelki cselekvések, érzések, tapasztalások igéi. Az elemzésben előbb azt néztem meg, hogy az egyes csoportok tagjai a kétféle figyelemirányítási művelet közül melyikben vesznek inkább részt, és ezekben a pragmatikai funkciókban a négy lehetséges szintaktikai konstrukcióból (l. 1. táblázat) melyekben jelennek meg. Ehhez az internetről szereztem anyagot úgy, hogy a szóban forgó igék egyes szám 1. és 3. személyű formáit beleszerkesztettem a négy konstrukcióba, majd az előfordulásuk hozzávetőleges gyakorisága alapján következtetéseket vontam le. Például: az *azt remélem, hogy* – *remélem azt, hogy* – *remélem azt, Ø* – *remélem, hogy* – *remélem, Ø* alakzatok közül a harmadikra nem találtam adatot, az utóbbi kettő jóval gyakoribb volt, mint az első kettő; az *y azt mondta, hogy* messze felülmúlta az *x mondta, hogy* szerkezetet. A *kijelentette, hogy* utalószó nélküli forma szinte kivétel nélküli volt, az *azt kijelentette, hogy* ellenben nem fordult elő. A példamondataimat az interneten találtakat imitálva hoztam létre (kerülendő

az aktuálpolitikai tartalmakat vagy a személyeskedő hangnemet). A fő használati tendenciák rögzítése mint cél megfelelőnek tűnt a választott nézőpontomhoz, hiszen a pragmatika (a beszélői szándékok meghatározásának a bizonytalanságából adódóan) nem törekszik szabályalkotásra.

1. táblázat. A *hogy*-os mondatok lehetséges szintaktikai konstrukciói

Típus	Idéző megnyilatkozás	Idézett tartalom
a)	azt + V	, hogy
b)	azt + V	, Ø
c)	Ø + V (azt)	, hogy
d)	Ø + V	, Ø

Utólag ez a metódus két okból is célravezetőnek bizonyult: egyfelől, mert egyértelművé vált, hogy az idéző ige megválasztása szerves részét képezi a beszélői akaratnak: alkalmas a hallgató befolyásolására, értékítéletet, érzelmi viszonyulást tükrözhet, információkkal szolgálhat az elhangzás körülményeire stb. Alátámasztásul: a 9. mondat igéje semleges viszonyulást jelez Anna ismétlődő kérésére, a beszédmódra utaló változat (10. mondat) azonban már a megszólalás kellemetlen voltát is sejteti, ellenszenvet kelt Annával szemben. Ennél is fontosabb hozadéka volt a vizsgálatomnak annak a ténynek az egyértelművé válása, hogy a beszélőnek még a szemantikai csoportok látszólag szinonim tagjai között is válogatnia kell a figyelemirányítási szándékától függően. Nézzük mindezt a gyakorlatban.

- (9) Anna mondogatta, hogy ne siessenek anyyira.
 (10) Anna nyivákolt, hogy ne siessenek anyyira.

4. Idézés közlési aktust kifejező igékkel – igitípusok

Tekintsük a címben megjelölt igéket az idézési aktus legtipikusabb résztvevőinek. A mintám alapján az állapítható meg róluk, hogy a figyelemirányításban betöltött szerepük alapján két típust alkotnak: vannak, amelyek az említett kétféle figyelemirányítási funkcióra egyaránt alkalmasak, és vannak olyanok, amelyek egyfelé (önmagukra) irányítják a figyelmet. Az előzőek funkcióit a 4.1.1. és a 4.1.2. al-pontokban tárgyalom, az utóbbiakét a 4.2. részben. A 4.1.2. és a 4.2. pontok igéinek szintaktikai szerkezete azonos, de egyedi jegyeik miatt célszerűnek tűnt elkülöníteni őket. A 4.3. pontban a szintaktikai összekötő elemek törléséről szövegek.

4.1.1. Kettős figyelemirányítású igék: a közlési tartalom megelőlegezése:

- a) azt + *V*, *hogy*;
 b) azt + *V*, \emptyset konstrukciók

A típust az alábbi igék testesítik meg: *állít, beszél, esemesez, fejteget, felel, felhoz, ír, hangoztat, hangsúlyoz, hazudik, híresztel, hozzátesz, jelez, kérdez, kiált, kiabál, kiegészít, közöl, mesél, mond, nyilatkozik, rikoltoz, pletykál, suttog, tudat, üzen, válaszol*. Nem tárgyi vonzatúak: *vmiről beszél, vmire céloz, vmi iránt érdeklődik, vmiről informál, vmiről mesél, vmire utal*. (A vonzatokat az igéhez viszonyított helyük szerint mutatom be most is és a továbbiakban is.) A félkövérrel kiemelt formák eredményigék, amelyeknél bekövetkezik az igekötő inverziója (11. mondat). (Az eredményigék az eseményszerűség végpontját jelölő, elkészítő szakasz nélküli, túlnyomó többségében igekötős igék.)

- (11) János **azt** hozta **fel** mentségül, **hogy** nem szándékosan tette.

Még egyszer: az utalósós és kötösós a) konstrukcióban a nagyrészt tárgyesetben álló utalószóval a beszélő azt előlegezi meg, hogy az idézés tartalma megjelenik és kifejtődik a második beszédegységben, így az utalószó és a második megnyilatkozási egység között lényegében azonosító viszony van. Fontos kiemelni az utalószó ige előtti pozícióját is, ha ugyanis az ige után foglal helyet, figyelemközpontba (fókuszhelyzetbe) állítja az ige előtti információt (12–13. mondatok).

- (12) A tanár **azt** üzenté, **hogy** 9-kor kezdődik a vizsga.
 (13) A **tanár** üzenté **azt**, hogy 9-kor kezdődik a vizsga.

A *hogy* nélküli b) konstrukció létrejöttének okát valószínűleg az első közlésegség ilyen fokú morfológiai-szintaktikai kidolgozottságában (az utalószó megléte, az ige tárgyas alakja), illetve az idézett tartalom szintaktikai teljességében, autonóm voltában kell keresnünk. Az a) és a b) szerkezet megítélésem szerint egymással felcserélhető (14–15. mondatok).

- (14) A tanár **azt** üzenté, **hogy** 9-kor kezdődik a vizsga.
 (15) \approx A tanár **azt** üzenté, 9-kor kezdődik a vizsga.

4.1.2. A figyelemnek a közlési cselekedetre,

annak hiányára vagy a közlés egyéb körülményeire irányítása:

- c) \emptyset + *V*, *hogy* konstrukció

Az utalószó ige előtti hiányára, vagyis a c) szintaktikai szerkezet megjelenésére többféle magyarázat lehet: mindenekelőtt a tartalommegelelegezés törlése, a figyelemnek az idézésre vagy annak körülményeire való ráirányítása. A beszélő tehát hangsúlyozhatja az idézői cselekvés tényét (16. mondat), de balra is eltolhatja a hallgatói figyelmet (klasszikus megfogalmazásban az ige előtti informáci-

ós egységet teszi fókuszpozícióba (17. mondat). Az utalószó a kötelező vonzatú lexémáknál nem maradhat el (18. mondat), de ige utáni pozícióba kerül. Más igeéknél ebben a helyzetben inkább a hangsúlytalan azonosító szerepét tölti be (17. mondat).

- (16) A főnök **hangsúlyozta / nem hangsúlyozta, hogy** pártatlan szeretne maradni.
 (17) **A tanár** üzenté (azt), **hogy** 9-kor kezdődik a vizsga (, nem más).
 (18) Az elhangzottakat **kiegészítem** azzal, hogy a változás elengedhetetlen.

4.2. Egyféle figyelemirányítást kívánó igeik:

c) Ø + V, hogy – Ø + V *azt, hogy* konstrukció

Noha szintaktikai megjelenésükben nincs eltérés az előbbi alcsoporttól, mindenképpen ki kell térnünk a nagyrészt közléscselekedeteket hangsúlyozó alakokra: *cáfol, deklarál, említ, jelent, mondván, rögzít, telefonál, tanúsít, vázol* stb. (Nem kétséges, hogy ez a lista is tovább bővíthető.) Természetesen velük is lehet a szituáció más információs elemeit hangsúlyozni, de ez csak intonációs következménnyel jár, nem szerkezetbeli módosulással (19–20. mondatok). A többféle figyelemirányítást megengedő csoportosulástól való elválasztásukhoz tesztként az a) konstrukciót használtam, azzal ugyanis semleges állítást nem tudnak létrehozni, legfeljebb szembeállító, részelő jelentést (21. mondat).

- (19) A minisztérium **cáfolta**, hogy szerződést kötött a céggel.
 (20) A minisztérium **csak tegnap** cáfolta, hogy szerződést kötött a céggel.
 (21) ***Azt** a minisztérium cáfolta, **hogy** szerződést kötött a céggel (, de azt nem, hogy tárgyaltak).

Általában a c) konstrukció tagjai a beszélő cselekedetének a megtestesítői, a performatívumok is (22. mondat). A performatívumok olyan jelen idejű, egyes szám 1. személyű beszédcselekedetet kifejező igeik, amelyeknek a kimondásával meg is történik a közlési cselekedet. Speciális használati jellemzőikről még lesz szó. A c) szerkezetbe épülnek bele különben a nem verbális közlésmódokra utaló igeik: *int, bólint, jelez, mutat, mutogat, biccent, sír, fejt rázza* (Molnár 1974b: 400).

- (22) **Állítom**, hogy soha nem láttam ilyet.

Az aspektus terén végzett kutatásaim tették lehetővé annak az összefüggésnek a kimutatását, hogy az eredmény- vagy teljesítményigék ugyancsak dominánsan a c), esetleg a b) hátravetett utalószavas szerkezetet preferálják. A végpontjelölő eredményigékről már volt szó, a teljesítmények időbeli kiterjedéssel rendelkező, de ugyancsak a végpont elérését visszaadó igeikötős igeik, következőképpen valószínűsíthető, hogy ez a szemantikai összetevő mindkét igitípusban a figyelem középpontjába kerülhet (23–24. mondat). Teljesítmény- és eredményigék: *beszá-*

mol vmiről, elárul, elhíresztel, elmesél, elmond, elmagyaráz, előrebocsát, felír, hozzátesz, kifejt, kijelent, kimond, leír; megcáfol, megjegyez, megemlít, megír, megjósol, megkérdez, megmond, megtárgyal, elújságol. Mint ahogy a 25. példából kitűnik, az ígét megelőző utalószóval részelő értelmezést kaphatnak, és az igeikötő inverziója nem történik meg.

- (23) János **kijelentette**, hogy nem dolgozik mások helyett. (eredményhelyzet)
- (24) **Megtárgyaltuk**, hogyan tovább. (teljesítményhelyzet)
- (25) Anna **azt** megüzente, hogy hol találkozunk (, de azt nem, mikor).

A közlési esemény középpontba állítása tipikus, de nem kivétel nélküli sajátosága az eredmény- és teljesítményigéknek. Az idézett tartalomra utaló a) konstrukcióban való megjelenésük néhány esete: ha az utalószó a kizáró értelmű *csak* társaságában van jelen (26. mondat); a hallgatóra történő ráhatás tartalmának a hangsúlyozásakor (27. mondat). Kiemelendő a *leszögez, előrebocsát, megmond* viselkedése, mivel az utalószó a megszokottól eltérően tartalommegelőlegező szerepben sem választja szét az igeikötőt és az igéjét (28–29. mondat).

- (26) **Csak azt** jegyzem meg, hogy nem volt kielégítő a magyarázat.
- (27) **Azt** mondd el, **hogyan keveredtél ki a helyzetből!**
- (28) **Azt leszögezem**, hogy túlórázni nem fogok.
- (29) **Azt megmondom**, hogy nem leszek a szolgád.

4.3. Közlésigék d) konstrukcióban

A mindkét szintaktikai összekötő törlése a közlésigéket tartalmazó szemantikai családban kizárólag a performatívumi használatukban várható, vagyis az *állítom, hangsúlyozom, hangoztatom, hozzáteszem, kérdezem, kiáltom, közlöm, tudatom, üzenem* alakoknál. A 30. mondat performatívumot tartalmaz, a 31. nem, így az utóbbiban a d) szerkezet agrammatikus semleges mondatban, a 32. megítélésében bizonytalanok voltak az általam megkérdezettek, ami azt sejteti, hogy a gyakoriság, a begyakorlottság befolyásolhatja a szerkezet megjelenését. Ha az idézett tartalom kérdés, biztosan törlődhetnek a szintaktikai összekötő elemek performatívumi és nem performatívumi funkcióban egyaránt (33–35. mondat).

- (30) Üzenem, mindenki legyen pontos.
- (31) *A tanár üzente, 9-kor kezdődik a vizsga.
- (32) ? Közlöm, máskor nem megyek veled.
- (33) Kérdezem, **ki** tette ezt.
- (34) János megkérdezte tőlem, **van-e** kedvem kirándulni.
- (35) Leírta, **hogyan** történt a dolog.

5. Idézés a mentális, lelki tevékenységeket, érzéseket, tapasztalásokat jelölő igékkel

Azt nem kell hosszasan bizonygatni, hogy a mentális tevékenységeink, érzelmeink, tapasztalásaink ugyancsak reprezentálható valóságtartalmak, amelyeknek lehet metareprezentációja, így a címben említett jelentéskörbe tartozó igéket a *hogy*-os mondatokkal foglalkozó írások legtöbbje számba veszi: Hadrovicsnál négy alcsoport, az érzékelés, észlelés, tudomásszerzés; a tudás, érzés; a megfontolás, szándék, elhatározás igéi és kifejezései, illetve egy vegyes összetételű csoport tagjai tartoznak ide (Hadrovics 1969: 195); Molnár Ilonánál a vegyes, beszélést, intellektuális tevékenységet vagy érzést jelentő tömörülést alkotják (1974b: 403), Haadernál pedig az értelmi működésre utaló, érzékeléssel, észleléssel vagy akaratlansággal és érzellemmel kapcsolatos igék vannak ebben a kategóriában (Haader 2005: 508–9). A most megválaszolandó kérdés az, hogy ezek hasonló használati jegyeket mutatnak-e, mint a klasszikus közlésigék. A beszédaktus-taxonómiákban a legkülönbözőbb illokúciós erőt képviselő osztályokba sorolják őket. Változatosságukban egy tulajdonságuk biztos: mivel mentális folyamatokhoz, érzetekhez, tapasztalásokhoz köthetők, használatuk a közléseknél nagyobb fokú pragmatikai tudatosságot, szubjektivitást feltételez a megnyilatkozó részéről, hiszen – mint ahogy szokás mondani – nem láthatunk a másik fejébe. A mondását például B interpretálhatja reményként, hitként, egyszerű gondolatként (34–35. mondatok).

(34) A: Talán sikerül a vizsgám.

(35) B: A reméli / azt hiszi / azt gondolja, hogy sikerül a vizsgája.

5.1.1. *Kettős figyelemirányítású igék: a direktívumok, egyéb tudati tevékenységek, érzések, tapasztalások tartalmának megelőlegezése:*

a) *azt* + *V*, *hogy*;

b) *azt* + *V*, \emptyset konstrukciók

A mentális tevékenységeket két altípusra osztottam, az akaratnyilvánító direktívumokra, valamint az egyéb tudati történéseket kifejező formákra. Mindkét alcsoportosulás tagjairól kijelenthető, hogy túlnyomó többségük az idézendő tartalom megelőlegezésére éppúgy használatos, mint az idézési cselekedet vagy a forrás-szituáció körülményeinek a kiemelésére.

A Searle megnevezése szerinti direktívumi beszédaktusigék az akaratátvitel eszközei: a beszélő azt akarja elérni velük, hogy a hallgatója megtegye az általa kívántakat. Ilyen illokúciós erővel bírnak, és mindkét figyelemirányításra használhatók: *ajánl*, *akar*, *vmire biztat*, *elrendel*, *felszólít*, *indítványoz*, *javasol*, *vmire készlet*, *kezdeményez*, *vmire ösztönöz*, *kér*, *követel*, *vmire kötelez*, *óhajt*, *vmire rávesz*, *tanácsol*, *vmire utasít*. A 36–37. mondatok a kétféle figyelemirányítást illusztrálják. A 38., kötőszó nélküli változatról azért kell szólni, mert a kötőszó hiánya az egyik, a konjunktívuszos mellékmondattól elválasztó jegyük (39. mondat), és bőven vannak idéző funkcióval rendelkező, konjunktívuszt köve-

telő lexémák: *megenged, megkövetel, tilt, megtilt, ellenez, lebeszél* stb. (a témáról bővebben Szili 2011, 2012).

- (36) János **azt** kéri, hogy időben értesítsd az érkezésedről.
- (37) János **kéri**, hogy időben értesíts az érkezésedről.
- (38) **Kérlek**, időben értesíts az érkezésedről.
- (39) Megtiltom, hogy elmondd másoknak.

Az egyéb tudati tevékenységet kifejező igék az idézett tartalmat megelőlegező szerepben ugyancsak az a) és a b) szerkezetben vannak jelen. Ezek: *vmiről dönt, vmin agyal, bizonygat, biztosít, elmélkedik, emlékszik, ért, feltételez, felfog, gondol, vmin gondolkodik, gyanít, vmiről határoz, helyesel, hisz, igazol, ígér, képzel, kételkedik, kétli, méltányol, morfondírozik, vmin tanakodik, vmin tűnődik, vmin töpreng, tud / nem tud, vall*.

Az érzések fogalomkörbe tartozó igecsoportot elsődlegesen a következő igék alkotják: *vmi miatt aggódik, vmin ámuldozik, vmi miatt bosszankodik, vmin csodálkozik, vmivel dicsekszik, gratulál vmihez, vmire gyanakszik, vmivel henceg, vmivel vmitől fél, vmivel fenyegetőzik, fogadkozik, vmivel kérkedik, vmi miatt morgolódik, vmi miatt mérgeződik, megdöbben vmin, megesküszik vmire, vmi miatt zúgolódik, örül vminek, örvendezik, vmi miatt méltatlankodik, vmi miatt morgolódik, vmiben reménykedik, vmi miatt röstelkedik, vmitől tart*.

A kettős figyelemirányítást képviselő csoportba csak némi fenntartással lehet elhelyezni őket, mert beépülhetnek ugyan a tartalomkifejtést megelőlegező a) és b) szerkezetbe, ennek ellenére utalószó nélküli, azaz az ígét hangsúlyozó előfordulásukra több példát találtam. Ha az okokat keressük, feltűnhet, hogy határozói, leginkább névutóval jelölt okhatározói vonzattal rendelkeznek, ami az a) szerkezetben elvárt utalószóval meglehetősen nehézkes, testes szerkezetet eredményez (40–41. mondatok). Talán ezt elkerülendő vagy a gazdaságosságra való törekvés jegyében részesíti előnyben a megnyilatkozó az egyszerűbb, rövidebb alakzatot, még ha ezzel egybemosódik is a tartalommeelőlegező és az idéző cselekedetet előtérbe helyező funkció. (A *dicsekszik* igével szimbolizált szerkesztésmód másfajta magyarázatáról l. Molnár 1974b; Kenesei 1992: 674). A tapasztalások igéi közül a *lát, hall, érez, észlel, tapasztal* fordulnak elő tartalommeelőlegező konstrukcióban (42. mondat).

- (40) Az egész úton **amiatt** aggódtak, **hogy** nem érnek oda időben.
- (41) **Azzal** fenyegetődött, **hogy** világgá megy.
- (42) **Azt** hallottam/láttam/tapasztaltam, **hogy** drágulnak a lakások.

- 5.1.2. *A figyelemnek a mentális cselekedetekre, érzésekre, érzetekre, azok hiányára vagy a forráshelyzet egyéb körülményeire történő irányítása:*
c) $\emptyset + V$, **hogy**; $\emptyset + V$ **azt, hogy** konstrukció

A funkció és a szerkezet már ismerős a közlésigék azonos alpontjából, de ez a szemantikai család karakteres eltéréseket is mutat. Először is a direktívumoknak szinte kivétel nélkül van performatívumi használatuk (*felszólítom, előírom, elrendelem, megkövetelem, megparancsolom* stb.), ami azt jelenti, hogy ilyenkor a beszélő egyértelműen kinyilvánítja ráható szándékát, sőt annak direktségi fokát is: kér-e, parancsol-e, avagy csupán könyörög (43–44. mondatok). Mivel a direkt, pontosan nem artikulált ráhatás megtörténhet egyszerű felszólító móddal is – Austinnál elsődleges performatívummal, Searle-nél propozicionális aktussal (45. mondat) –, a performatívumok értelemszerűen a hallgatói figyelem középpontjába kerülnek.

- (43) **Megkövetelem**, hogy pontosan érkezzenek.
(44) **Könyörgök**, hagyd abba.
(45) Pontosán érkezzenek!

Az egyéb tudati történéseket kifejező igéknek nincs performatívumi használatuk, de jelen időben, egyes szám első személyben hozzájuk hasonlóan viselkednek, tehát a megnyilatkozó előszeretettel állítja középpontba a saját mentális tevékenységét (46–47. mondatok), és ennek elég egyszerű, ontológiai magyarázata van. Az ember számára a világ értelmezésének kiindulópontja legtöbbször önmaga, a saját teste: ami azon belül van, köztük a belső mentális tevékenységei, érzései, fizikai tapasztalásai, az ego-hic-nunc tartományba kerülnek. Jellemző, hogy e hármas nézőpont elhagyásával, például múlt időben vagy más személyekben inkább tartalommegelőző szerkezetek tagjai lesznek ugyanazok az igék (49–51. mondatok).

- (46) **Gondolkozom**, hogy mitévők legyünk.
(47) **Hiszem/tudom/képzem**, hogy meglepődnének, ha látnának.
(49) János **azt** hiszi / **úgy** tudja, hogy ő a legrátermettebb.
(50) János ?hiszi/tudja/képzeli, hogy ő a legrátermettebb.
(51) János **azt** hitte/képzelte / **úgy** tudta, hogy ő a legrátermettebb.

5.2. Egyféle figyelemirányítást kívánó igék

Az általam azonosított egyirányú figyelemirányításra használt lexémák ebben a szemantikai családban leginkább tartalommegelőlegezők, de akadnak a figyelmet magukra irányítók is. A kétféle figyelemirányító tömörüléstől való elválasztásra továbbra is a részelő, szembeállító szerepet alkalmaztam (52. mondat). Tartalommegelőző a) vagy b) szerkezetekbe épülnek be: *tanácsol, vmit álmodik, vmiről ábrándozik, vmiről álmodik, vmiről álmodozik* (52–55. mondatok). A figyelmet az igébe foglalt tartalomra irányító c) konstrukció tagjai: *szól, egyetért vmivel,*

helyesel, kétli, kételkedik vmiben, méltányol, tagad, titkol, vitat (56. mondat). Hasonlóképpen viselkednek az érzéseket kifejező lexémák közül az *átérez, bán, esküődzik, gratulál, megbán, megdöbben, megesküszik, sajnál, szégyell, remél*.

- (52) A férfi **azt** tagadta, **hogy** megölte az áldozatot (, de azt nem, hogy ismeri).
- (53) Gyermekkorában **arról** álmodozott/ábrándozott, **hogy** úrhajós lesz.
- (54) *Az orvos **tanácsolta**, aludjak sokat.
- (55) Az orvos **azt** tanácsolta, aludj sokat.
- (56) **Egyetérttek** azzal, hogy most ne vizsgálj.

Ahogy a közlésigéknél, úgy ebben a szemantikai családban is hangsúlyossá válik az eseményszerűség végpontossága, más szóval telikus volta, tehát az eredmény- és teljesítményigék is inkább a c) konstrukcióban fordulnak elő (57–59. mondatok). A mentális jelentéshez sorolható szavak között különösen nagy az arányuk: *bebizonyít, eldönt, elfogad, elhatároz, elismer, elképzeld, felfog, felismer, kifogásol, kiköt, megerősít, megért, megfogad, megfogalmaz, meggyőz, megvall, elvet*. A tapasztalást jelölők közül az *átél, megtapasztal* tartoznak ide.

- (57) **Megértette**, hogy nem lesz jobb a helyzet.
- (58) János **megfogadta**, hogy többé nem kerül ilyen helyzetbe.
- (59) János **megtapasztalta**, **hogy** nélküle is minden rendben megy.

5.3. A mentális, lelki tevékenységek, érzések, tapasztalások igéi d) konstrukcióban

A szintaktikai kapcsolóelemek törlődése ebben a szemantikai családban a leggyakoribb. A két megnyilatkozás egység főként az akarathatározó performatívumok esetében ér el ilyen fokú autonómiát (60. mondat). Az austini elméletben ezek a tevékenységek az explicit performatívumok, a searle-iben pedig az F(p) képlettel leírható direkt aktusok, amelyekben megjelenik az illokúciós erőt kifejező indikátor (F), de a propozicinális tartalom is. Ennek ellenére messze nem jelenthetjük ki, hogy minden akarathatározó performatívumra igaz ez a szerkesztésmód. Meglátásom szerint a gyakoriság és a tőle nem független konvencionalizálódás és begyakorlottság mértéke játszhat közre a strukturális egyszerűsödésben, a formulaszerűvé válásban (60–62. mondatok). A 60. mondat igéi igen gyakoriak, a másik kettő kevésbé, nem is tudták biztosan eldönteni helyességüket a tesztelőim. A tudati cselekedetek, érzések, tapasztalások igéi csak megerősítik a használati gyakoriságra épülő előbbi feltételezésemet. Közülük vitathatatlanul a legsűrűbben fordulnak elő a *tud, ért, gondol, képzeld, ígér, érez, remél, fél, lát, hall*, ezeknek is jelen idejű, egyes szám első személyű, az igében foglalt cselekvést hangsúlyozó formái (63. mondat). Az utolsó két mondat nem performatívum, így a megnyilatkozás megkérdőjelezhető.

- (60) Kérem/javaslom, szavazzunk.
 (61) ?Elrendelem, szavazzunk.
 (62) ?Utasítom, haladéktalanul fizesse meg a tartozását.
 (63) Tudom/gondolom/ígérem/látom/érezem, minden rendben lesz.
 (64) *János nem tudja, minden rendben lesz.
 (65) *Tapasztaltam, minden rendben van.

6. Összegzés

Dolgozatomban arra vállalkoztam, hogy pragmatikai keretben tárjam fel a függő beszédben megjelenő *hogy*-os mondatok használatának főbb szintaktikai jellemzőit, az utalószó és a kötőszó meglétének és hiányának a figyelemirányító beszélői szándékoktól való függését. Alaptézisem az volt, hogy a beszélői szándékok és az ezeket megjelenítő négyféle lehetséges konstrukció között összefüggés van.

Az idézés aktusában részt vevő igék szélesebb körén végzett vizsgálatok először is azt tették világossá, hogy a használat alapján kétféle igitípus különíthető el, a kettős figyelemirányítást megengedő és a figyelmet zömében az idézési cselekedetre irányító alakok köre. Eredményeimet a 2. táblázatban foglaltam össze. Viszonylagos részletessége ellenére néhány alapkövetkeztetést érdemes levonnunk. Az a), b) utalószós konstrukciók a tartalomkifejtést megelőlegező beszélői szándékhoz köthetők. A c) típusú, utalószó nélküli mondat szerkesztés a figyelmet az idézési cselekedetekre vagy az eredeti kontextus egyéb tényezőire irányítja. A nyelvi korpusz rávilágított arra, hogy bizonyos igék főként egyféle figyelemirányításra használatosak: ilyenek a teljesítmény- és eredményigék, valamint a performatívumok. A teljes szintaktikai redukciót megtestesítő, az utalószót és a kötőszót is mellőző d) konstrukció a gyakori használatból következő, begyakorlottá lett formulaszerű, leginkább performatívumi előfordulásokhoz kapcsolódik, illetve a sűrűn idézett mentális tevékenységek, tapasztalások jelen idejű egyes szám 1. személyű formáihoz. Írásom rámutatott a pragmatikai megközelítés hasznos voltára ebben a témakörben, és további kutatókérdéseket vetett fel.

2.táblázat. A beszélői szándékok és a szintaktikai konstrukciók összefüggése

Konstrukció	Szemantikai igecsoport	Beszélői szándék	Példák
<i>azt + V, hogy</i>	kettős figyelemirányítást megengedő közlésigék	idézendő tartalom megelőlegezése	<i>János azt üzente, hogy késni fog.</i> <i>Az újság azt írja, hogy emelkednek a lakásárak.</i>
	kettős figyelemirányítást megengedő mentális cselekvések, érzések, tapasztalások igéi		<i>Azt gondolom, hogy ez nem jó ötlet.</i> <i>A tanár azt kérte tőlünk, hogy legyünk pontosak.</i> <i>János azt tapasztalta, hogy minden gyorsabb a városban.</i>

Konstrukció	Szemantikai igecsoport	Beszélői szándék	Példák
azt + V, Ø	kettős figyelemirányítást megengedő közlésigék	az idézendő tartalom megelőlegezése	<i>Kossuth Lajos azt üzente, elfogyott a regimentje.</i>
	kettős figyelemirányítást megengedő mentális cselekvések, érzések, tapasztalások igéi		<i>Azt gondolom, ez nem jó ötlet. A tanár azt kérte tőlünk, legyünk pontosak. János azt tapasztalta, minden gyorsabb a városban.</i>
	mindkét szemantikai családban	ha az idézendő tartalom kérdés	<i>Arról beszélt, miért történtek így a dolgok. Sokat gondolkoztam azon, hogyan magyarázzam meg.</i>
Ø + V, hogy	kettős figyelemirányítást megengedő közlésigék,	a figyelemnek a közlési cselekedetre, a forráshelyzet egyéb tényezőire irányítása	<i>János mondta, hogy nem tud eljönni. János idejében mondta, hogy nem tud eljönni.</i>
	kettős figyelemirányítást megengedő mentális cselekvések, érzések, tapasztalások igéi	a figyelemnek a közlési cselekedetre, a forráshelyzet egyéb tényezőire irányítása	<i>Tudom, hogy igazam van. Csak a történetek után tudatta a céggel, hogy nem jön többet.</i>
	egyféle figyelemirányítást megengedő közlésigék, mentális cselekvések, érzések, tapasztalások igéi	a figyelemnek a közlési cselekedetre, a forrás helyzet egyéb tényezőire irányítása	<i>A barátja tanúsította, hogy otthon volt. János tagadta, hogy ott volt.</i>
	performatívumi közlésigék direktívumok,	a beszélő beszédcselekedetet hajt végre	<i>Tudatom, hogy minden rendben van. Kérem, hogy segítsen.</i>
	egyéb tudati cselekvések, tapasztalások igéi (főként) jelen idő, egyes szám első személyben	a beszélő beszédcselekedetet hajt végre	<i>Ígérem, hogy minden rendben lesz. Hiszem, hogy minden rendben lesz.</i>
	mindkét szemantikai családban: eredmény- és teljesítményigék	figyelemnek a telikus idézési cselekedetre irányítása	<i>Anna kijelentette, hogy nem hajlandó elmosogatni. János megértette, hogy változnak a dolgok. János megesküdütt, hogy igazat mond.</i>

Konstrukció	Szemantikai igecsoport	Beszélői szándék	Példák
Ø + Ø	közlésigék: idézett kérdő tartalom	a figyelem a közlési cselekedetre irányul	<i>Megkérdezte, mikor találkozunk.</i>
	performatívumi közlésigék	a beszélő beszédcselekedetet hajt végre	<i>Állítom, nem láttam szebbet.</i>
	direktívumi performatívumok	a beszélő beszédcselekedetet hajt végre	<i>Kérlek, segíts.</i>
	egyéb mentális cselekvések igéi, (főként) jelen idő egyes szám első személyben	formulaszerű használat egyes szám első személyben	<i>Tudom, nincs igazam. Gondolom, hamarosan végzünk. Képzelem, mennyi minden történt veled.</i>
	érzések, tapasztalások igéi	formulaszerű használat egyes szám első személyben	<i>Remélem, minden rendben lesz. Hallom, sikerült a vizsgád.</i>

SZAKIRODALOM

- Austin, John Langshaw 1990 [1962]: *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bakhtin, Mikhail Mikhallovich 1981. *The Dialogic Imagination*. In: Holquist, Michael (ed.): University of Texas Press, Austin–London.
- Balázs Géza 2013. Bartókiana, a Temesi-hipertext. Temesi Ferenc: *Bartók. Magyar Nyelvőr* 137: 31–47.
- Caccione, Annamarie 2006. Reported Speech: Towards a Definition as a Communicative and Linguistic Universal. *Journal of Universal Language* 7: 1–28.
- Capone, Alessandro 2010. On the social practice of indirect reports (further advances in the theory of pragmemes). *Journal of Pragmatics* 42: 377–91.
- Cappelen, Herman – Lepore, Ernest 1997a. Varieties of quotation. *Mind* 106: 429–50.
- Cappelen, Herman – Lepore, Ernest 1997b. On an alleged connection between indirect speech and the theory of meaning. *Mind & Language* 12: 278–96.
- Csontos Nóra 2012. Az idézés kognitív szemantikai megközelítése. Az idéző rész szerepe és viszonya az idézettel. In: Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 195–210.
- Csontos Nóra 2016. Az idézés mint újrakonstruálás. Az idéző tevékenység az egyenes idézésben. *Jelentés és Nyelvhasználat* 3: 1–19.
- Csontos Nóra – Tátrai Szilárd 2008. Az idézés pragmatikai megközelítése (Az idézési módok vizsgálatának lehetőségei a magyar nyelvű írásbeliségben). *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XXII: 59–121.
- Dömötör Adrienne 2002. Tendenciák az idéző főmondatok alakulásában a kései ómagyarban és a középmagyar kor elején. *Magyar Nyelv* 98: 56–74.
- É. Kiss Katalin 2003. Mondattan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter (szerk.): *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 15–186.
- Gallasy Magdolna 2005: Szövegtörténet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 561–76, 691–3.
- Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Haader Lea 2000. Az alárendelő összetett mondatok. In: Keszler borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 472–530.

- Haader Lea 2005. Az összetett mondat. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 260–7, 500–60, 677–90, 840–6.
- Hegedűs Rita 2012. „A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni?” – A függő beszéd. *THL2 (A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata. Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture)* 1–2: 15–23.
- Holt, Elisabeth 1996. Reporting on talk: The use of direct reported speech in conversation. *Research on Language and Social Interaction* 29 (3): 219–45.
- Holt, Elisabeth 2009. Reported speech. In: D’hondt, Sigmund, Östman, Jan-Ola, Verschueren, Jef (eds.): *The pragmatics of interaction: Handbook of pragmatics highlights* Vol. 4. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 190–205.
- Kenesei István 1992. A hogy kötőszós mondatok. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan. Mondattan 1*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 593–734.
- Kiefer Ferenc 2016. Indirect and Direct Reports in Hungarian. In: Capone, Alessandro – Kiefer Ferenc – Lo Piparo, Franco (eds.): *Indirect Reports and Pragmatics: Interdisciplinary Studies*. Springer, Switzerland, 77–92.
- Kocsány Piroska 1996. A szabad függő beszéd a belső monológig. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika? (Stiluseleméleti tanulmányok)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 329–48.
- Kugler Nóra 2017. Az összetett mondat. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 806–98.
- Larson, Richard – Segal, Gabriel 1995. *Knowledge and meaning*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Molnár Ilona 1974a. Hangutánzó igék tranzitív vá válása a magyarban. *Magyar Nyelv* 70: 181–92, 298–307.
- Molnár Ilona 1974b. A *Dicsekszik, hogy...* mondattípusról, *Magyar Nyelvőr* 98: 398–405.
- Molnár Ilona 1977. A tartalmatlan *hogy* kötőszós összetett mondatok típusai szemantikai szempontból. *Nyelvtudományi Értekezések* 94. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Molnár Ilona 1985. Egzisztencia-viszonyok a *hogy* kötőszós összetett mondatban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVI: 189–207.
- Molnár Katalin 2018. *A függő beszéd a magyar nyelvben és a magyar mint idegen nyelv tanításában*. Szakdolgozat, ELTE BTK, Magyar mint Idegen Nyelv szak.
- Murvai Olga 1980. *Szöveg és jelentés: a szabad függő beszéd szövegnyelvészeti vizsgálata*. Kriterion, Bukarest.
- Nyomárkay István 1973. Érzelmi árnyalattal színezett beszédet jelentő igék az összetett mondatokban. *Magyar Nyelv* 69: 47–51.
- Rácz Endre 1971. Az alárendelt mondatok. In: Benczedy József – Fábíán Pál – Rácz Endre – Velcsov Mártonné: *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 367–430.
- Recanati, François. 2000. *Oratio obliqua, oratio recta: an essay on metarepresentation*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Szili Katalin 2011. A felszólító módról pragmatikai aspektusból I. *Magyar Nyelvőr* 135: 480–93.
- Szili Katalin 2012. A felszólító módról pragmatikai aspektusból II. *Magyar Nyelvőr* 136: 13–31.
- Tátrai Szilárd 2002. *Az ’én’ az elbeszélésben. A személyes narráció szövegtani megközelítése*. Argumentum, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2011. Bevezetés a pragmatikába. *Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Wieland, Nellie. 2010. Context sensitivity and indirect reports. *Philosophy and Phenomenological Research* 81 (1): 40–8.
- Wilson, Dierdre 2000. Metarepresentation in linguistic communication. In: *Metarepresentations: a multidisciplinary perspective*. Oxford University Press, New York, 411–48.
- Włodarczyk, Matylda 2006. *Pragmatic Aspects of Reported Speech*. Peter Lang, Frankfurt am Main.

Szili Katalin

egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Magyar mint Idegen Nyelv Tanszék
Prešovska Univerzita v Prešove

SUMMARY

*Szili, Katalin***The interaction of speakers' intentions and syntactic structures in reported speech**On subordinate clauses introduced by *hogy* 'that' in a pragmatic perspective

The paper explores some major syntactic characteristics of reported-speech subordinate clauses introduced by *hogy* 'that' in a pragmatic framework. In particular, it describes the role of the presence vs. absence of main-clause antecedents like *azt* 'that-accusative' and the conjunction *hogy* in expressing the speaker's intentions in directing the listener's attention. The main thesis is that the speaker's intention to direct the listener's attention to the content of what is reported vs. the act of reporting itself can be implemented in four types of constructions: (a) *azt* + V, *hogy*; (b) *azt* + V, \emptyset ; (c) \emptyset + V, *hogy*; (d) \emptyset + V, \emptyset . The author seeks answers to the questions raised by that four-way choice of implementation with the help of a corpus including a broad range of reporting verbs. As a result, some major pragmatic tendencies of the syntactic architecture of reported speech are revealed, and hitherto unexplored properties of certain groups of verbs (verbs demanding unidirectional attention, performatives, and the classes of achievement verbs vs. accomplishment verbs) are explored.

Keywords: reported speech, pragmatics, speakers' intentions, achievement verb, accomplishment verb